

A FILOZÓFIÁRA VONATKOZÓ KIJELENTÉSEK FILOZÓFIÁJA, AVAGY MIÉRT MONDJA ÉPPEN ÍGY?

Mottó: „Vajon ki vette a fáradságot, hogy elolvassa Marxot, hogy megértse újszerűségét és levonja a belőle adódó elméleti következtetéseket?” (L. Althusser)

1. *Módszertani előzetes.* Van-e valamilyen jelentősége a filozófiára vonatkozó kijelentéseknek? Ezek a kijelentések lehetnek igazak vagy hamisak, de az igazság szempontjából közömbösök is. A filozófiára vonatkozó igaz vagy hamis kijelentések valamely filozófiára vonatkoznak, és annak a bizonyos filozófiának tartalmát tartalmazzák, helyes vagy helytelen, korrekt vagy inkorrekt módon. E kijelentések azonban lehetnek általánosak vagy egészen általánosak, a filozófia történetének egyes szakaszaira vagy egészére vonatkozóak, és ilyenkor ideológiai jelentőségük van. Az ilyen kijelentések azt tartalmazzák, ahogyan megítélik a filozófiát, ahogyan a kor konkrét társadalmi és osztályviszonyai a filozófiát láttatják, ahogyan az érdekek és értékek rendszerében elhelyezik a filozófiát. A megítélés sohasem a filozófia tartalmára vonatkozik, hanem a filozófia helyére. Másképp nem is lehet: a filozófia egészére vonatkozóan nem lehet tartalmi ítéletet mondani, mert a filozófia egésze egymásnak ellentmondó kijelentésekből áll össze.

Ha a filozófiára vonatkozó kijelentések egy vagy több (akárhány, esetleg a filozófia egészére) filozófiára vonatkoznak, akkor ezek ideológiai jellegűek. Ez azt jelenti, hogy az ilyen kijelentések közvetlenül kapcsolódnak a felépítmény többi ideológiai jellegű eleméhez, mindegyelőtt a politikához és ezen keresztül a társadalmi csoportérdekekhez. Miután a filozófiákra vonatkozó kijelentések — amennyiben *va-*

lóban ezekre vonatkoznak — a köznapi nyelv fogalomkörében nem magyarázhatók meg, mert a kijelentésben szereplő állítás vagy tagadás a filozófiai kategóriák logikai sorára vonatkozik, még akkor is, ha a köznapi nyelv fogalmainak nyelvén fogalmazzák meg, ezért a *filozófiákra* vonatkozó kijelentéseket a politika nyelvén mondják el. A politika nyelvére fordítják le a *filozófiákra* vonatkozó kijelentéseket, pontosabban a politika nyelvén, és *csak* a politika nyelvén mondhatók el a *filozófiákra* vonatkozó kijelentések.

A politika nyelvén elmondott kijelentések a filozófiákat társadalmi-politikai szerepük szerint osztályozzák, illetve a filozófiákat lehetséges és óhajtott szerepük szerint minősítik. Itt csak a társadalmi cselekvést orientáló értékekről beszélünk. Így értéket tulajdonítanak bizonyos filozófiáknak, szemben más, értéktelennek minősített filozófiákkal. A megfogalmazó politikai jelentést tulajdonít a filozófiáknak, noha ez a jelentés mindenekelőtt a filozófiának az ideológiai harcokban betöltött szerepére vonatkozik, és nem magára a filozófiára. Az ilyen kijelentések megfogalmazói egyébként mindig egy érték nevében lépnek fel. Az olyan típusú kijelentések, mint: „a filozófia az osztályharc fegyvere“, avagy „a filozófia a kultúra szerveződési központja“, avagy „a filozófia az öntudat kifejezője“, egyaránt értéknek tart valamit, és az érték nevében fogadja el vagy utasítja el a filozófiákat, illetve azok egyik vagy másik vonulatát.

Az érték az ideológia orientáló csomópontja. Léte nem veti fel az igazság teoretikus szempontját, de realitása van, működik, kifejez valamit, ami van, s ami irányítja a cselekvést. Az érték az a mód, ahogyan egy kor emberei magukat, lehetőségeiket látják. Az értékben ezért érdekek fogalmazódnak meg, aktuális ér-

dekek vagy a perspektívában megvalósítandó érdekek. Az érdekeket kifejező értékeket ideológusok fogalmazzák meg, akik valamilyen intézményhez kapcsolják az érték képviselőjének vagy megvalósításának feladatát, vagyis az értékkel kapcsolatos tevékenység-szervező feladatot. Az érték a mindennapi életben a tradíciók révén, illetve az intézmények tudatosító tevékenysége által hat. A filozófiára vonatkozó kijelentések e tudatosításban rendkívül fontos szerepet játszanak, mert az értéket a tudomány terminológiájával, illetve a bizonyított elmélet logikai kategóriáiban fogalmazzák meg, tehát az értékekbe vetett hitet a filozófia „bizonyosságában” oldják fel.

Miért kell hinni az értékekben? Mert az érték ugyan érdekeket fejez ki, de az érdekeknek egy különleges kategóriáját, azt, amelynek felismerése vagy elismerése a társadalom strukturális változását feltételezve eleve e változtatás lehetőségébe vetett hitet fejez ki. A lehetséges változások céljaival, dimenzióival kapcsolatos elképzeléseket az intézményekben megtestesülő csoportérdekek diktálják. A jövővel kapcsolatos hit tartalma így az érdek, amely értékben fogalmazódik meg, a filozófiára vonatkozó kijelentés pedig az értékek teoretikus-tudományos igényű formája. Az érdekek a mindennapi életben nem rendelkeznek az említett perspektívával, az egyén mindennapi élete ezért az egészen általános, és nem az orientáló értékek körében zajlik. A filozófiára vonatkozó kijelentések csak egyetlen vonatkozásban befolyásolhatják a mindennapi életet: ha a mindennapi élet körét meghaladó törekvésekkel, életformákkal találkoznak, illetve ha saját maguk orientálhatnak. Az egyén mindennapi életét egyébként a filozófiára vonatkozó kijelentések nem befolyásolhatják, és minden olyan törekvés, amely a mindennapi életet a filozófiai kijelentések kö-

rébe kívánja vonni, tulajdonképpen valamilyen intézmény totalizációs szándékát rejti.

A forradalmi szándék: totalizációs szándék. A forradalom az élet valamennyi területét át kívánja alakítani. A filozófiára vonatkozó kijelentések ezt a totalizációs szándékot hordozzák. A forradalom legöntudatosabb, legszervezettebb intézménye a kijelentéseket saját ideológiájának tudja, és a politikai harc fegyvereként használja fel. Így e kijelentések mindenekelőtt az uralkodó osztály, avagy az uralomra törő osztály hatalmi csoportjának törekvéseit fejezik ki, míg formájuk általánossága a néptömegek „igazi érdekeinek“ megfogalmazását célozza. Mivel minden forradalom abból indul ki, hogy bizonyos osztályok, rétegek, csoportok, egyének nem ismerik fel valódi érdekeiket, a filozófiára vonatkozó kijelentésekben a „reális érdekek“ képzetét viszik be az intézményesített mindennapi életbe, amely egyébként az egyéni elképzelések, az egyéni életvitelek spontán halmaza marad.

A filozófiára vonatkozó kijelentések, paradox módon, a politikai harc ideológiai kifejezésén túl, rendszeres formában filozófiaként, avagy *filozófiai kijelentések* rendszereként lépnek fel, s így az elmélet funkcióját is ellátják. Ebben az esetben az igaz igényét fogalmazzák meg, viszont csak a legritkább esetben hangoztatják, hogy immanens értékeikből — logikai rendszereikből, modell voltukból — következne igaz voltuk, s ehelyett, a valódi helyzetnek megfelelően, igazságukat a hűséges szolgálatból vezetik le, vagy az intézményekben megfogalmazott osztályérdekek pontos kifejeződéseként mutatják be. Mindez azzal van összefüggésben, hogy a filozófiára vonatkozó kijelentések az élet egészén túl az elméletet is a politikai harc, avagy az ideologikusan megfogalmazott „valódi“ osztályérdek szolgálatába állítják.

Megszűnik tehát a filozófiára vonatkozó kijelentések és a filozófiai kijelentések különbsége, és ez azt jelenti, hogy a filozófia most a politikai gyakorlat formáiban oldódik fel, és a filozófiára vonatkozó kijelentések részeként az elmélet politikai bírója, illetve ideológiai testőre lesz. Mint ilyen, az elméletet közvetlenül minősíti és az elméleti gyakorlat — modellképzés, logikai építkezés, absztrakt elméleti formák rendszerezése — ellen saját gyakorlatával — az igazi, a helyes, az emberiség ügyének szolgáló gyakorlattal — lép fel, elutasítván az elméletet mint steril, spekulatív, a világot csupán értelmező magatartást.

A filozófiára vonatkozó kijelentések, természetükhöz híven, önmagukat mint a magatartás bizonyos formáját értelmezik (metafilozófiai kijelentések a filozófiára vonatkozóan), és a jó, a helyes magatartást azonosítják önmagukkal, illetve amikor rendszerré válnak, a filozófiai kijelentések formájában jelentkező önmagukkal. Mindez, amint láttuk, a politikai intézmények ideológiáját fejezi ki, az intézmények — okmányokban lefektetett — tudatát saját szerepükről mint az emberiség ügyét szolgáló szerepről és az ennek megfelelő magatartásról. A filozófiára vonatkozó kijelentések az emberiség nevében megfogalmazott kijelentések, ezért mindig van „humanisztikus“ vetületük, gyakorlati „parancsuk“, politikai „követelményük“. A humanisztikus, gyakorlati, politikai vonatkozás a kijelentések reális tartalma, és éppen ez teszi őket figyelemreméltóvá. Ha gyakorlati jelentőségükkel ezúttal nem is foglalkozunk, semmiképpen sem szeretnénk azt a látszatot kelteni, mintha nem értékelnők ezt a lényeges, tartalmi vonatkozást.

Mert azzal, hogy totalizálnak, e kijelentéseknek fontos szerep jutott: a mindennapi élet esetlegességeiből valamilyen kiutat jelentenek, s

a kultúrával együtt lehetővé teszik a tudatos értékorientációt az egyén számára. Ám ez a szociológiai probléma túlhaladja itteni lehetőségeinket, hiszen feladatunk nem a filozófiai kijelentések konstituálódásának és a társadalomban betöltött szerepének vizsgálata, hanem *Louis Althusser* filozófiára vonatkozó kijelentéseinek elemzése.

2. *A filozófus*. Furcsa Althussert filozófusnak nevezni, mert ő maga gyakran gúnyolódik a filozófus elnevezéssel, azonosítva a filozófust a polgári rendszer kiszolgálójával. De jobb híján nevezzük mégis filozófusnak. Tehát a filozófus 1918-ban született, 1948-ban a filozófia tanára és a Francia Kommunista Párt tagja lesz, majd egyetemi tanár és a Marxista Kutatóközpont munkatársa. Érdeklődésére jellemző az alábbi interjúrészlet:

„A filozófia érdekelt, és igyekeztem hivatásommá tenni.

A politikaért lelkesedtem, s igyekeztem kommunista harcossá válni.

A filozófiában a materializmus és ennek kritikai funkciója érdekelt: a *tudományos* megismerés miatt érdekelt, az *ideologikus* »megismerés« minden misztifikációjával szemben. A mítoszok és a hazugságok pusztán erkölcsi leleplezése ellen, racionális és szabatos bírálatuk érdekében.

A politikában lelkesített a munkásosztály forradalmi ösztöne, értelme, bátorsága és hősiessége a szocializmusért vívott harcában. A háború és a sok évi fogság révén kapcsolatba kerültem munkásokkal és parasztokkal, megismerkedtem kommunista harcosokkal.

A politika döntött el mindent. Nem a politika általában, hanem a marxista—leninista politika.“ (*Unità* 1968. február 1.)

Munkái: *Montesquieu, la politique et l'histoire* (P.U.F., 1959); *Manifestes philosophiques*

de Feuerbach, szövegválogatás és fordítás (P.U.F., 1960); *Pour Marx* (Maspero, 1965); *Lire Le Capital*, szerzőtársakkal, 2. kötetben, 2 kiadásban (Maspero, 1965 és 1968); *Présentation du Livre I. du Capital de K. Marx* (Garnier—Flammarion, 1969); *Lénine et la philosophie* (Maspero, 1972); *Réponse a John Lewis* (Maspero, 1973).*

3. Még egy módszertani kitérő. Louis Althusser marxista, mégpedig azok közül való, akik olvasták Marxot. Nem csupán Marx-idézeteket, Marxról szóló vitairatokat, hanem Marx műveit. Ugyanúgy Lenin műveit. Tehát nem a továbbfejlesztések, a marxizmusnak minősülő és önminősülő munkák, hanem az eredeti szövegek érdeklik. Filozófusként a filozófiát keresi, de mindenekelőtt egy elvárást talál, meg egy paradoxont. Az elvárás: *Marx XI. Feuerbach-tézise*, amely szerint a filozófusok eddig (1845-ben írja ezt) csak értelmezték a világot, a feladat azonban az, hogy megváltoztassuk. A paradoxon Lenintől származik: akik nem ismerik Hegel dialektikáját, azok nem érthetik meg *A tőkét*, írja abban az időben, amikor már létrehozta fő műveinek egész sorát és megírta legfontosabb filozófiai munkáját, a *Materializmus és empiriokriticizmust* is, anélkül, hogy Hegelt olvasott volna.

Althusser az eredeti szövegeket akarja megérteni, tehát értelmezni kénytelen, és mert a szöveg csak szövegkörnyezetben érthető, ezért a marxizmus klasszikusainak teljes szövegét kénytelen értelmezni. És akkor szembetalálkozik az értelmezés paradoxonjával: vagy a szövegen belül marad, és a jeleket egymáshoz való viszonyukban tárgyalja, vagy a jelek jelentésével foglalkozva a szövegen kívülre kerül. Az

* Althusser 1974 őszétől megjelent munkáit az utószó írásakor már nem vehettük figyelembe.

utóbbi esetben már nem a szövegeket, hanem a szövegeknek más szövegekkel való viszonyát vizsgálja. Ez a viszony lehet szövegek közötti viszony, de lehet az elméleti szöveg és a valóságos-empirikus-konkrét szöveg közötti viszony is. Az előbbi esetben az értelmezett szöveg furcsa átalakuláson megy át, ugyanis empirikus tény formáját ölti fel — noha nyilván nem az —, és így *ellenőrzi* a másik elméleti szöveg igaz vagy hamis voltát, a filozófia esetében filozófiai kijelentéseket fogalmaz meg a másik szövegről. Az ilyen típusú kijelentések alanya a másik szöveg, és ez az alany egészen általános azokhoz az állítmányokhoz képest, amelyeket a másik szövegre vonatkozóan lehet megfogalmazni. Az állítmányok partikuláris volta teszi, hogy az értelmezett szöveg empirikus az értelmezőhöz viszonyítva, tehát ahhoz a szöveghez képest, amely saját igaz vagy hamis voltát kívánja lemérni, vagyis önmagát empirikusnak tetsző formájával eleve igaznak mutatja be. Ez a szöveg így éppen egy másik szöveghez való viszonyában *tűnik* igaznak vagy hamisnak. Ilyennek tűnik, mert hogy valóban az-e — önmagában képtelen saját magára vonatkozóan eldönteni, hiszen csak annyit tud, hogy milyen a másik szöveghez viszonyítva. De igaz volta nem következik a másik hamis voltából, mint ahogy ennek ellenkezője sem.

A fenti eszmefuttatás tehát két elméleti szöveg viszonyára vonatkozott. De az elméleti szöveg jelentését, amint említettük, meg lehet fejteni a valóság konkrét-empirikus szövegéhez való viszonyában is. Ilyenkor szövegünk az elméleti hipotézis szerepét játssza, és önmagát a valóság átfogó modelljének minősítve azt vizsgálja, hogy a tények funkciójuk szerint mennyiben értelmezhetőek e modell segítségével vagy nem. Ha értelmezni tudja a tényeket, akkor önmagát operatív, használható, a tények értelmezését lehetővé tevő modellnek tekintheti,

de mondhatja magát igaz modellnek is. Az ilyen önminősítés viszont már a *filozófiára vonatkozó* kijelentések típusához tartozik, tehát jellegénél fogva ideologikus. Louis Althusser ilyen kijelentéseket tesz a marxista filozófiáról.

Kijelentéseinek alanya ez esetben maga az általában vett marxista filozófia, állítmánya pedig az a tényanyag, amellyel bizonyítani kell. Láttuk, az alany (a marxista filozófia mint elméleti modell) olyannyira általános, hogy *igaz* voltát csakis a világ összes tényei igazolhatják. Ilyesmit megkövetelni azonban abszurd volna, tehát reprezentatív tényeket kell kiválasztani: a tények többé nem funkciójuk szerint jutnak szerephez, hanem reprezentatív voltukban döntik el az elméleti modell helyességét. Viszont ki dönti el, hogy a reprezentatívnak állított tények valóban azok-e?

Ideológus az, aki társadalmi helyzetének, döntésének, elvárásainak és vágyainak megfelelő tényeket fog reprezentatív tényeknek minősíteni. Althusser opciói világosak: a néptömegek csinálják a történelmet, a filozófia funkciója tehát nem a történelem alakítása (az anyagi erővé váló eszme problémája nem izgatja), hanem részvétel az osztályharcban, a néptömegek történelemalakító harcában. A filozófia az elmélet politikai fegyvere, az az eszköz, amely megtisztítja az elmélet terepét az ellenséges — polgári — ideológiától, az elmélet áttörését akadályozó előítéletektől. Vagyis a filozófiai gyakorlat a hatalomért folytatott harc formája, amelynek a tétje az uralom, a néptömegek uralma a fejekben, ami azonos az elmélet — a marxi elmélet — győzelmével.

Ez az elmélet: tudomány, a történelem tudománya, amely a tudás harmadik nagy kontinense. Az első — a matematika — fölfedezése az ókori Görögországban történt, a második a fizika, amelynek felfedezése Galilei nevéhez fűződik, a harmadik tudáskontinens a történelem.

A három kontinens igényeinek megfelelően alakult a filozófia sorsa: a filozófia tárgya mindig a filozófiákon kívül elterülő tudáskontinens volt. A filozófia ideológiai-politikai harcot vívott a tudáskontinenseken lezajló hódításokért, a felfedezést követő hosszas terjeszkedésért és a hatalom biztosításáért.

A filozófia mindezt mindeddig nem tudta magáról, mert *elfojtotta* tárgyának hiányából származó alacsonyabbrendűségi érzését, és azért áll ellen a politikus Lenin álláspontjának filozófiai álláspontként való elismerésének, mert ez a „...legérzékenyebb pontján érinti, ott, ahol elviselhetetlen, ott, ahol *elfojtás* történt, azon a ponton, amelynek a filozófia hagyományosan csupán a visszatükröződése, pontosan ott, ahol a filozófiának — ahhoz, hogy önmagát az elméletben megismerje — fel kell ismernie, hogy nem más, mint bizonyos módon befektetett politika, bizonyos módon folytatott politika, bizonyos módon visszakérődött politika“ (*Lenin és a filozófia*).

Althusser tehát a filozófiára vonatkozó kijelentéseket tesz, ám meg sem kísérli, hogy filozófiai kijelentéseket tegyen, a filozófiai kijelentés ugyanis szerinte nem a filozófiát tartalmazza, hanem a politikát. A filozófiai kijelentés mint politikai-ideológiai kijelentés más politikai-ideológiai kijelentésekre vonatkozik, tehát tárgya az a másik, de alanya ismét csak nem ő maga, hanem a tudomány, a marxizmus—leninizmus esetében a történelem tudománya. Mivel megszüntette, radikálisan felszámolta a filozófiai kijelentéseket azzal, hogy a kijelentés alanyát és tárgyát is a filozófián kívülre helyezte, és az állítmányt azonosította a politikával, kénytelen volt a marxista filozófiát mint a polgári ideológiára vonatkozó politikai kijelentések lehetséges rendszerét egyelőre még nem konstituálódott filozófiának minősíteni, szem-

ben a marxista tudománnyal, amelynek kiváló megvalósításait ismeri fel *A tőkében* és Lenin *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című munkájában. Viszont egyelőre mit sem tud kezdeni azzal a bizonyos dialektikus materializmussal.

De valamit mégis kezdenie kell vele. Althusser ekkor megalkotja a filozófia konstituálódásának bájos elméletét, amelyben igen fontos szerepet játszik a bagoly, ez az egyébként a legtöbb helyen védett madár. Ennek az elméletnek — annak ellenére, hogy a filozófiának tisztán politikai elméletét követelte — a bagolyra a nemlétező filozófia nevében van szüksége. Noha a filozófia politikai elméletének létrejöttét igencsak észrevehette volna a szocialista országokban, Althusser nem tudja elfogadni a politikai elmélet és a dialektikus materializmus azonosítását, tehát az utóbbit — az elmondottak ellenére — filozófiának nevezi, és várja, hogy létrejöjjön. Ezért kell neki a bagoly: „a filozófia napja az *est beálltával* kel fel, amikor a hajnalban született tudomány mögött már egész napos út áll“ (*Lenin és a filozófia*), márpedig a bölcsesség jelképe, a bagoly is ilyenkor ébred.

És ha a filozófia napja még nem kelt fel, vagy csak éppen felkelőben van, akkor az ún. filozófiai „tudományok“ vagy a tudományhoz tartoznak, vagy valamiféle maradványai a különböző ideológiáknak, illetve az ideológiák kérdésfeltevéseinek. Althusser kategorikusan visszautasítja azt a hagyományos álláspontot, hogy az úgynevezett filozófiai tudományok valóban tudomány számba veendők. A marxista tudomány szerinte a történelem tudománya, és minden egyéb csupán ideológia. Az még nem volna baj, ha a marxista igényű ideológia a marxista tudomány nevében, illetve e tudomány fogalomrendszerével lépne fel. De erről szó sincs.

4. *Nincs szó*, mert a történelem tudománya — a történelem materialista elmélete — a történelemnek mint Alany nélküli fogalomnak az elmélete, márpedig az ún. filozófiai tudományok az Emberről indulnak ki, akit a történelem Alanyának minősítenek. A filozófiai antropológia, az elméleti humanizmusból kiinduló társadalmi és szabadságelméletek, az elidegenedés-elmélet — és hozzátehetnénk: az értékelmélet, az esztétika és a kultúrfilozófia — mindahány áltudomány, s művelői, akik egyébként marxistának tartják magukat, nem veszik észre, hogy a polgári ideológia kérdésfeltevését vették át, s ezért idealisták.

Althusser szigorúsága — a szubjektív-önkéntes teoretizálás elleni fellépés — nincs tekintettel a valóságos társadalmi folyamatok „filozofikus” jellegére, az objektum és a szubjektum sajátos társadalmi összefonódására sem. Mert nincs ugyan kizárva az, hogy a filozófiából ki lehet zárni a szubjektum konstituáló szerepét, de ugyanez már valószerűtlen, ha a társadalom valóságos intézményeiből indulunk ki. Az „értelmezés” filozófiája talán valóban nem képes megszabadulni tárgyától, a szubjektum—objektum viszonytól, és talán maga a marxista filozófia is egyesül majd a tudománnyal, ha ellátta feladatát, a marxista tudomány védelmét, hiszen akkor tárgy s immár cél nélküli ideológiává válik, ám teljesen valószínűtlen, hogy a valóságos intézmények lemondanának az emberek mozgósításáról, vagyis az emberközpontúság jelszaváról. Valószerűtlen, mert ez lényegükhöz tartozik. Ha valóban a tömegek csinálják a történelmet, akkor az intézmények a történelmi cselekvést csak akkor tudják szervezni-vezetni, ha hatnak a tömegekre, márpedig a hatni tudás nem az elmélet kérdése, s még csak olyan ideológia kérdése sem, amely az Alany nélküli történelmi folyamat elméletét védelmezi a szub-

jektum-emberközpontú ideológiáktól. Ez gyakorlati probléma.

De elméleti formájában a közvetítések problémája. Althusser nem ismer közvetítéseket: csak tudomány van és ideológia, az ideológia a tudományt védelmezi vagy támadja, és látszólag semmi köze sincs az emberi közösségek-csoportok-osztályok helyzetéhez, ezeknek a valóságról alkotott képzetéhez és intézményeihez sem. A konkrét közvetítések helyett Althusser a közvetítést a marxista tudomány (a történelemtudomány) helyzetéből vezeti le: ha ez a tudomány marxista, akkor eleve osztályérdeket fejez ki, s a marxista ideológia feladata, hogy védelmezzék az elméletet: mivel a tömegek csinálják a történelmet, az elmélet a tömegeknek ezt az objektív szerepét fejezi ki, és az ideológia az ellenséges ideológiákkal folytatott harcban mint politikai eszköz — a hatalomért folytatott harc eszköze védelmezi az elméletet. Az ideológiai szerepű filozófia mozgékonyaságával szemben ott a mozdulatlan teória, amely az „Alany nélküli folyamat“ problémáit tisztázza, és arra van kárhóztatva, hogy beavatkozási lehetőségeit feladva, a történelem alakulását várja. Úgy tűnik, ezt az árat kell fizetni a történelemtudomány és a filozófia szétválasztásáért, annak ellenére, hogy ez a szétválasztás kitűnő elméleti részeredményekkel járt.

5. *Részeredményei* megejtették Althusser kommentátorait, ám elméleti munkásságát egyes intézmények képviselői és a filozófiai antropológusok hevesen visszautasították. Tanulságos a heves, végletes állásfoglalásoknak ez a fellángolása, és az is, hogy nem érvek, hanem érzelmek, hitek, óhajok ütköznek össze a filozófus álláspontjával. Említettük: Althusser kijelentései a filozófiára vonatkozó kijelentések, s mint ideológiai kijelentések, politikai ellenkezést váltanak ki. E politikai állásfoglalások egy része taktikai megfontolásból származik,

ám itt-ott stratégiai megfontolások is felbuk-
kannak. Alábbiakban néhány marxista állás-
foglalást szedünk csokorba, mindenekelőtt azo-
kat, amelyek vagy dogmatizmusban, illetve az
ellenkező véglet képviselőjében marasztalják
el, avagy, és ez is szimptomatikus, a helyeslők
dicséreteit, azokét, akik valamiféle megújulás
lehetőségét olvassák ki Althusser keményen
pattogó mondataiból.

A. „A filozófia lenini örökségének megértésé-
hez való jelentős hozzájárulása a filozófiai gya-
korlat új típusának kiemelése.“ (Ludwig Grün-
berg, *Lupta de clasă* 1969/9.)

B. „De éppen ez az új filozófiai gyakorlat az,
ami nélkül a marxizmus kénytelen volna nél-
külözni saját belső energiáját, és éppen ez az,
amit lépésről lépésre bőven ki kell fejteni.“
(Niculae Bellu, *Contemporanul* 1970. I. 23.)

C. Bővebben idézzük Ioan Alușăş gondolat-
menetét a *Citindu-l pe Marx* című válogatás
előszavából (Editura Politică, București, 1970),
mert már felépítésében is tanúsítja a reagálá-
sok sokrétűségét.

a. Althusser „filozófiájának“ elhelyezése: „A
megújuló jelenkori marxista gondolkodás klasz-
szikus örökségének többek között két összetevő-
jét aknázza ki: az antropológiai, etikai-hu-
manista és az elméleti-episztemológiai mozza-
natot. A másodikból indul ki a francia filozófus
kutató tevékenysége...“

b. A hatásról: „A francia filozófus eszméi —
ezek az eszmék elmoshatatlan ellentétben van-
nak a marxista irodalomban széles körűen elter-
jedt nézetekkel — természetesen ellenállást,
néha igen heves ellenkezést váltottak ki, és
olyan megalapozott kritikai észrevételeket is,
amelyekre mindeddig nem adott kielégítő vá-
laszt... Ilyen episztemológiai keretek között
szükségképpen eljut a marxista tanítás merev
értelmezéséig.“

c. Jelentősége: „Ám függetlenül a megfogalmazott, avagy a még megfogalmazható megjegyzésektől, el kell ismernünk az althusseri szöveg szigorú következetességét és eleganciáját, teoretikus építkezésének erejét és pátoaszát... Althusser filozófiai »stílusa« már önmagában is nagy érték.”

d. Tartalma: „Tanulmányait... lényegében egy értékitélet hatja át. A szellemi alkotások összes többi formái között az elméleté (*tudomány + tudományos filozófia*) az elsőhegedús szerepe, mert az elmélet az igazság, a racionalitás egyetlen letéteményese, míg az ideológia valamennyi kifejeződésében (legyen az vallásos, művészeti, filozófiai és erkölcsi) eleve az igazság hiányát, az álracionalitást fejezi ki.”

D. „Az egyik legszélsőségesebben mechaniciata gondolkodás azok közül, amelyek Marxtól származtatják magukat.” (Lucien Goldmann, *L'Homme et la Société* 1966/2.)

E. „Ha ragaszkodunk az orvosi metaforához (melyet Althusser is kedvel), akkor annyi bizonyos, hogy a diagnózis nem »gyermekbetegség«. Vagy ha igen, akkor »felnőtt korban elkapott gyermekbetegség«; ahogyan tudatos dialektika híján a természettudományos felfedezések is nemegyszer hoztak magukkal filozófiai visszaesést (»fizikai idealizmust«), úgy esik vissza — mutatis mutandis — maga Althusser is a társadalmi fejlődés új vonásainak megértése híján a munkásmozgalom egy korábbi, történetileg túlhaladott elméleti szintjére.” (Kelemen János, *Világosság* 1974/1.)

F. „A marxista filozófia és szociológia humanista jellegének semmibevétele, ahelyett hogy hozzájárulna a marxizmus tudományosságának növeléséhez, csak csorbítja ennek eredetiségét.” (Radu Florian, *Revista de filozofie* 1974/1.)

Nem folytatjuk a vélemények idézését már csak azért sem, mert Althussert pusztá elutasí-

tással cáfolni nyilván nem lehet; csak az ő elméleti álláspontjával azonos színvonalú nézetek alkalmasak egy ilyen feladatra.

6. *A vita lehetősége.* Amint egyik tanulmányában ő maga is kifejti, az elmélet absztrakt konstrukció, amelynek anyaga lehet ugyan az empiria, de a konstrukciónak semmi köze sincs az empiriához. Az elmélet az elméleti gyakorlatban jön létre, s ez nem egyéb, mint a gondolkodás, amelynek tartalmát meghatározhatja ugyan az empiria, de sajátosságát már nem. Az elméleti gyakorlat absztrakt fogalmainak *alkalmazása* valahogy abszurd igény, hiszen az elmélet mint elmélet önmagában találja meg saját igazságának forrásait, ahogyan a fizika a fizikában, illetve a matematika magában a matematikában. Althusser a valóságra való mutogatással cáfolni ezért nem ildomos: teóriát csak teória cáfolhat, konstrukciót csak konstrukcióval lehet értelmezni.

Különös hajlamunk, hogy érveket a valóság „tényeire“ való hivatkozással utasítsunk vissza, gyakran késztet a gyakorlat és a megismerés különböző síkjainak összekeverésére. Amikor Althusser elméletről beszél, akkor a *képzeletbeli* és az *empirikus* konstrukción túli fogalmi konstrukcióról szól. Míg a képzeletbeli konstrukció a közvetlen átélést, az empirikus pedig a tapasztalat közvetlen olvasatát fejezi ki, az elmélet „fogalmi konstrukció, nem a tapasztalat egyszerű kifejeződése“ (lásd Jean Hyppolite elemzését: *Diogène* 1968/64). Ha ezeket a síkokat nem zavarjuk össze, akkor világosan elkülönül a megismerés mint elmélet és a megismerő gyakorlat, a gyakorlat mint átalakító tevékenység és a gyakorlat mint elméleti tevékenység.

S noha igaz az, hogy Althusser még nem dolgozott ki egységes elméletet, tehát a közvetítések egyelőre homályban vannak, álláspontját ismerni, tudomásul venni annyi, mint közel

kerülni azokhoz az erőfeszítésekhez, amelyek ma a marxizmus megértéséért folynak. S kinek lenne közömbös e teória sorsa: ami ma vele történik, az velünk is történik, s ha jól meg-gondoljuk — éppen ezért —, mi ma e teóriában történünk. Tehát olvassuk Althussert, de bizonyára Marxot is.

BRETTER GYÖRGY